

УДК 341.322:342.7(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.3.61>

ПОНЯТТЯ «ЖЕРТВА ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ» В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА: ДОКТРИНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Іщенко М.В.,

*ад'юнкта кафедри військового права та правоохоронної діяльності
навчально-наукового інституту воєнної історії, права та соціальних наук**ВВНЗ «Національний університет оборони України»*

ORCID: 0009-0008-1328-589X

Іщенко М.В. Поняття «жертва збройного конфлікту» в системі міжнародного та національного права: доктринально-правовий аналіз.

У даній науковій статті здійснено комплексний доктринально-правовий аналіз поняття "жертва збройного конфлікту" з урахуванням положень міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини, національного законодавства України, а також доктринальних підходів провідних учених і практики реалізації гуманітарних стандартів. Актуальність дослідження зумовлена потребою у системному осмисленні правового статусу жертв війни в умовах триваючої збройної агресії Російської Федерації проти України, що призвела до масштабних порушень прав людини, гуманітарних катастроф та соціальних втрат. Визначено, що розроблення єдиного підходу до розуміння поняття "жертви збройного конфлікту" є необхідною передумовою формування цілісної державної політики у сфері захисту постраждалих осіб.

У роботі проаналізовано основні міжнародні договори – Женевські конвенції 1949 року, Додаткові протоколи 1977 року, акти Організації Об'єднаних Націй, а також наукові концепції зарубіжних і вітчизняних дослідників: Ж. Пікте, А. Кассезе, Ф. Кальсговена, М. Сассолі, Й. Дінштайна, Т. Мерона, В. Буткевича, М. Буромєнського, О. Задорожнього, М. Гнатівського, Т. Короткого, Н. Хендель, С. Шрамка, А. Вознюка, І. Жука та інших. Визначено взаємозв'язок між нормами міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини, що забезпечує універсальний підхід до захисту осіб, які втратили здатність до самозахисту. На основі узагальнення міжнародних, національних і доктринальних джерел сформульовано авторське визначення: жертва збройного конфлікту – це фізична особа, незалежно від громадянства, процесуального статусу чи приналежності до сторони, що бере участь у збройному конфлікті, яка зазнала фізичної, психічної, матеріальної або моральної шкоди чи істотного порушення основоположних прав і свобод у причинному зв'язку з веденням збройного конфлікту, окупацією або актом агресії, та має право на державний захист, допомогу і репарацію відповідно до норм міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини та законодавства України.

Отримані результати мають наукове й практичне значення для вдосконалення законодавства України, гармонізації термінології, розроблення адміністративно-правових механізмів і формування державної політики у сфері захисту жертв збройного конфлікту.

Ключові слова: жертва збройного конфлікту; постраждалий; збройний конфлікт; міжнародне гуманітарне право; Женевські конвенції; національне законодавство України; адміністративно-правове регулювання; права людини; збройна агресія, Міжнародний кримінальний суд.

Ishchenko M.V. The concept of "victim of armed conflict" in the system of international and national law: a doctrinal and legal analysis.

This scientific article presents a comprehensive doctrinal and legal analysis of the concept of a "victim of armed conflict," taking into account the provisions of international humanitarian law, international human rights law, Ukrainian national legislation, as well as doctrinal approaches of leading scholars and the practice of implementing humanitarian standards. The relevance of the study is determined by the need for a systematic understanding of the legal status of war victims in the context of the ongoing armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, which has resulted in large-scale violations of human rights, humanitarian crises, and social losses. It is established that the development of a unified approach to interpreting the concept of a "victim of armed conflict" is a necessary prerequisite for forming a coherent state policy in the field of protecting affected persons.

The article analyzes the main international treaties – the 1949 Geneva Conventions, the 1977 Additional Protocols, and United Nations acts – as well as the scientific concepts of foreign and Ukrainian

scholars, including J. Pictet, A. Cassese, F. Kalshoven, M. Sassòli, Y. Dinstein, T. Meron, V. Butkevych, M. Buromenskyi, O. Zadorozhnyi, M. Hnatyovskyi, T. Korotkyi, N. Khendel, S. Shramko, A. Vozniuk, I. Zhuk, and others. The interrelation between the norms of international humanitarian law and international human rights law is identified, ensuring a universal approach to the protection of persons who have lost the ability to defend themselves. Based on the synthesis of international, national, and doctrinal sources, the author formulates the following definition: a victim of armed conflict is a natural person, regardless of citizenship, procedural status, or affiliation with a party involved in the armed conflict, who has suffered physical, psychological, material, or moral harm or a significant violation of fundamental rights and freedoms as a result of an armed conflict, occupation, or act of aggression, and who is entitled to state protection, assistance, and reparation in accordance with the norms of international humanitarian law, international human rights law, and Ukrainian legislation.

The results obtained have scientific and practical significance for improving Ukrainian legislation, harmonizing legal terminology, developing administrative and legal mechanisms, and shaping state policy in the field of protecting victims of armed conflict.

Key words: victim of armed conflict; affected person; armed conflict; international humanitarian law; Geneva Conventions; national legislation of Ukraine; administrative and legal regulation; human rights; armed aggression; International Criminal Court.

Постановка проблеми. Широкомасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, що розпочалася у 2014 році та набула особливої інтенсивності з 24 лютого 2022 року, спричинила безпрецедентну кількість людських жертв, масові порушення міжнародного гуманітарного права та фундаментальних прав людини. У цих умовах питання визначення правового статусу та кола осіб, які визнаються жертвами збройного конфлікту, набуває особливої актуальності як у теоретичному, так і в практичному вимірах.

Міжнародне гуманітарне право (далі – МГП) виходить із принципу гуманності та встановлює обов'язок держав забезпечувати захист осіб, які не беруть участі у воєнних діях або виведені з бою (*hors de combat*). Проте сучасна практика, зокрема досвід України, засвідчує, що чинна система міжнародно-правових і національних норм не містить уніфікованого поняття “жертви збройного конфлікту”. Ця категорія вживається у різних правових контекстах – гуманітарному, кримінальному, соціальному, що створює теоретичну невизначеність і практичні труднощі для ідентифікації та захисту постраждалих осіб.

Отже, актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю доктринального осмислення поняття “жертв збройного конфлікту”, аналізу його міжнародно-правових і національних вимірів та формулювання узагальненого визначення, яке б відповідало сучасним тенденціям розвитку міжнародного гуманітарного права й умовам збройної агресії проти України.

Метою статті є визначення змісту поняття “жертва збройного конфлікту” через аналіз міжнародних і національних джерел, з'ясування його сутнісних характеристик, ознак і критеріїв, а також формулювання доктринального тлумачення цього поняття в контексті гуманітарного та національного права України.

Методологічну основу дослідження становить поєднання загальнонаукових і спеціально-юридичних методів. Зокрема, історико-правовий метод використано для простеження еволюції міжнародних гуманітарно-правових норм щодо захисту жертв збройного конфлікту, порівняльно-правовий метод – для зіставлення міжнародного й національного підходів до визначення статусу постраждалих осіб, догматичний метод – для систематизації правових ознак жертв і формулювання авторського визначення цього поняття, а системно-структурний метод – для узагальнення результатів аналізу міжнародних та національних джерел у єдиній концептуальній моделі.

Стан опрацювання проблематики. Сучасний науковий дискурс щодо правового визначення та захисту жертв збройного конфлікту формується на перетині міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини та національного законодавства. Провідні дослідники (Ж. Пікте, Ф. Кальсговен, М. Сассолі, Й. Дінштайн, А. Кассезе, Т. Мерон) розробили теоретичні засади розмежування комбатантів і цивільних осіб, визначення статусу поранених, військовополонених, а також гуманітарних гарантій для осіб, які вибули з бою. Їхні праці заклали підґрунтя універсальної концепції “жертви збройного конфлікту” як фізичної особи, що потребує захисту незалежно від участі у воєнних діях.

В українській науці міжнародного права (В. Буткевич, М. Буроменський, О. Задорожній, М. Гнатівський, О. Сенаторова, С. Шрамко, Т. Короткий, Н. Хендель, А. Вознюк, І. Жук та ін.) досліджуються питання імплементації норм міжнародного гуманітарного права в національну правову систему, правового статусу постраждалих осіб та механізмів компенсації завданої шкоди. Зокрема, наголошується на необхідності гармонізації українського законодавства з міжнародними стандартами захисту жертв війни, а також на потребі створення єдиного понятійного апарату.

Попри наявність значної кількості праць, присвячених загальним аспектам міжнародного гуманітарного права, аспект визначення поняття “жертва збройного конфлікту” у взаємозв’язку міжнародного та національного регулювання залишається недостатньо опрацьованим. Наукові джерела здебільшого зосереджені на категоріях постраждалих – ветеранах, внутрішньо переміщених особах, військовополонених, дітях війни – без вироблення єдиної концепції “жертви” як інтегрального суб’єкта правового захисту. Ця прогалина ускладнює уніфікацію механізмів допомоги, репарації та реєстрації шкоди у національній системі.

Актуальність подальших досліджень зумовлена потребою у доктринальному узагальненні поняття “жертви збройного конфлікту”, його правових ознак і критеріїв для удосконалення адміністративно-правового регулювання захисту жертв та приведення їх у відповідність до норм міжнародного гуманітарного права.

Виклад основного матеріалу. Проблематика визначення поняття “жертви збройного конфлікту” посідає центральне місце в системі міжнародно-правового захисту особи, адже саме від змісту цього поняття залежить обсяг гарантованих прав і механізмів їх реалізації. У міжнародному праві не існує універсального визначення терміну “жертва збройного конфлікту”, оскільки він уживається у різних контекстах – від міжнародного права прав людини до міжнародного кримінального та гуманітарного права. Водночас у всіх випадках ключовим критерієм залишається завдання шкоди особі внаслідок порушення норм міжнародного права.

Оскільки у міжнародному гуманітарному праві відсутнє універсальне визначення поняття “жертва збройного конфлікту”, саме Женевські конвенції 1949 року стали першим актом, який кодифікував коло осіб, що підлягають міжнародному захисту під час збройного конфлікту. До них належать:

- поранені й хворі військовослужбовці на суші (Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року);

- поранені, хворі та особи, які зазнали корабельної аварії на морі (Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 року);

- військовополонені, тобто комбатанти, що потрапили під владу противника (Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року);

- цивільне населення, зокрема особи на окупованих територіях (Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року).

Додаткові протоколи 1977 року розширили цей підхід, поширивши захист на жертв неміжнародних конфліктів, учасників визвольних рухів і всіх осіб, які втратили здатність до самозахисту та потребують гуманітарної допомоги незалежно від статусу. Таким чином, у системі Женевських конвенцій жертвою визнається будь-яка особа, яка внаслідок збройного конфлікту опинилася беззахисною перед її наслідками [1-6].

На доктринальному рівні поняття “жертви” у міжнародному гуманітарному праві тлумачиться значно ширше, ніж просто як особа, що зазнала шкоди від злочину. Його зміст виходить за межі кримінально-правової категорії та охоплює всіх осіб, які постраждали внаслідок збройного конфлікту, незалежно від безпосереднього впливу воєнних дій. Гуманітарне підґрунтя цієї концепції заклав Ж. Пікте, який розглядав жертву збройного конфлікту не лише як об’єкт міжнародного захисту, а як моральний символ обов’язку людства зберігати людяність навіть у найжорстокіших умовах війни. Учений наголошував, що МГП ґрунтується на принципі мінімізації страждань, а отже, жертвою є будь-яка особа, яка втратила здатність до самозахисту і потребує захисту з боку держави чи міжнародного співтовариства [7, с. 59–60].

Подальший розвиток цієї ідеї здійснив А. Кассезе, який запропонував універсальне розуміння жертви як будь-якої особи, що зазнала матеріальної чи моральної шкоди внаслідок міжнародно-протиправних дій, незалежно від того, чи ці дії були вчинені державою, чи приватними суб’єктами, поведінка яких може бути віднесена до держави [8, с. 320]. У такому визначенні простежується тенденція до універсалізації поняття “жертви” – воно не обмежується статусом постраждалого від конкретного злочину, а відображає сам факт порушення фундаментальних прав людини.

Подальше осмислення гуманістичної природи міжнародного гуманітарного права знайшло відображення у працях інших дослідників, зокрема, Ф. Кальсговен визначав, що основоположним принципом міжнародного гуманітарного права є розрізнення між комбатантами та цивільними особами. Учений наголошував, що головними жертвами збройних конфліктів є саме цивільні, які не беруть участі у бойових діях, а будь-які сумніви щодо статусу особи повинні тлумачитися на користь цивільного населення [9, с. 91, 101]. Цей підхід посилив гуманістичну складову міжнародного гуманітарного права, зробивши захист цивільних осіб його абсолютним пріоритетом.

Подальшу еволюцію цієї доктрини розвинув М. Сассолі, який підкреслює, що у сучасних умовах збройних конфліктів поняття жертви виходить за рамки традиційного поділу на комбатантів і цивільних. Науковець вводить поняття “ефекту обертових дверей”, яким позначає ситуації, коли цивільна особа періодично бере участь у бойових діях і повертається до мирного статусу, створюючи так звані “сірі зони” у правовому полі. На його думку, такі випадки необхідно оцінювати з позицій принципу гуманності та презумпції цивільного статусу, оскільки навіть епізодична участь у бойових діях не повинна автоматично позбавляти особу гарантій захисту, встановлених міжнародним гуманітарним правом [10, с. 404–410].

У цьому контексті Й. Дінштайн у своїй класичній праці “Ведення воєнних дій за правом міжнародного збройного конфлікту” звертає увагу на двоїсту природу поняття жертв: з одного боку, це цивільні особи як безумовний об’єкт захисту, а з іншого – військовослужбовці, які втратили “комбатантський” статус і користуються спеціальними гарантіями. Учений також критикує недостатню деталізацію захисту осіб у неміжнародних конфліктах, що, на його думку, підриває універсальність гуманітарного права [11, с. 441–446].

Значний внесок у гуманізацію сучасного міжнародного права зробив Т. Мерон, який доводив, що поступова еволюція норм веде до розширення кола осіб, що визнаються жертвами збройного конфлікту. У праці “Гуманізація міжнародного права” він підкреслив, що зближення міжнародного гуманітарного та прав людини дозволяє визнати жертвами не лише осіб, які зазнали фізичних ушкоджень, але й тих, чиї фундаментальні права були порушені через окупацію, голод або руйнування цивільної інфраструктури [12, с. 63–65].

У цьому ж напрямі розвиває думку Н. Любелл, який аналізує гібридні конфлікти та екстериторіальне застосування сили державами проти недержавних акторів. На його переконання, сучасні форми збройних конфліктів створюють нові групи жертв, які не підпадають під традиційні категорії Женевських конвенцій, що потребує розширення понятійного апарату міжнародного гуманітарного права [13, с. 26–28, 61–63, 196–199].

На нормативному рівні системний підхід до визначення поняття “жертва” вперше було закріплено у Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживань владою, ухваленої Генеральною Асамблеєю Організації Об’єднаних Націй від 29 листопада 1985 року (резолюція № 40/34). Відповідно статей 1–2 зазначеної Декларації, жертвами визнаються особи, яким завдано фізичної, психічної, економічної чи моральної шкоди внаслідок дій або бездіяльності, що порушують кримінальне законодавство держави чи норми міжнародного права [14]. Важливим положенням документа є те, що визнання особи жертвою ґрунтується на факті завдання їй шкоди, а не на встановленні чи покаранні винного. Такий підхід має особливе значення в умовах збройних конфліктів, коли ідентифікація конкретного порушника норм міжнародного гуманітарного права часто є ускладненою або навіть неможливою. Завдяки цьому поняття “жертви” набуває універсального характеру і може застосовуватися до всіх постраждалих незалежно від процесуального статусу винного чи стадії розслідування.

Подальший розвиток нормативного закріплення поняття “жертви” відбувся у Основних принципах та керівних положеннях щодо права на правовий захист і відшкодування шкоди для жертв грубих порушень міжнародних норм у сфері прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права від 25 липня 2005 року. У документі закріплено, що жертвами є особи, які зазнали фізичної чи психічної шкоди, економічних втрат або істотного обмеження прав унаслідок грубих чи системних порушень норм міжнародного права [15]. При цьому до кола жертв віднесено як цивільних осіб, так і комбатантів, які втратили можливість брати участь у бойових діях.

Важливо підкреслити, що положення зазначених міжнародних актів відображають ширшу тенденцію – взаємодію міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини, які діють паралельно навіть у період збройного конфлікту. Як свідчить практика Міжнародного суду Організації Об’єднаних Націй (далі – ООН) та Європейського суду з прав людини, норми обох галузей мають взаємодоповнювальний характер і забезпечують комплексний захист особи у воєнний час.

У цьому контексті жертвами збройного конфлікту визнаються не лише ті, хто безпосередньо постраждав від бойових дій, а й особи, чиї основоположні права – на життя, свободу, гідність – були порушені внаслідок збройного конфлікту чи окупації, що прямо узгоджується з положеннями Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року [16].

Водночас досвід сучасних збройних конфліктів засвідчує істотне розширення змісту поняття “жертви збройного конфлікту”. Збройний конфлікт у Перській затоці (1990–1991) показав, що навіть за формального дотримання гуманітарних норм кількість постраждалих серед цивільних залишається значною. Масові напади на цивільну інфраструктуру, а також екологічні наслідки – підпал нафтових свердловин, забруднення води та ґрунтів, виявили новий вимір шкоди, коли жертвами

стають не лише поранені чи загиблі, а й ті, хто потерпають від тривалих екологічних і соціальних наслідків збройного конфлікту.

Подальші конфлікти у Сирії та Ємені продемонстрували глибину гуманітарних криз, що охоплюють практично всі сфери життя цивільного населення. У Сирії невибіркові бомбардування, застосування хімічної зброї та масове переміщення населення призвели до того, що мільйони осіб втратили житло, безпеку й доступ до базових прав. Конфлікт у Ємені, своєю чергою, поставив під загрозу саме виживання цивільного населення – блокади, голод і руйнування медичних закладів створили ситуацію, коли майже кожна особа стала потенційною жертвою збройного конфлікту.

Таким чином, сучасні збройні конфлікти розширюють межі поняття “жертв збройного конфлікту”, включаючи не лише класичні категорії Женевських конвенцій – поранених, військовополонених і цивільних, а й внутрішньо переміщених осіб, жертв блокад, екологічних катастроф і системних порушень соціально-економічних прав. Така трансформація підтверджує тенденцію до гуманізації міжнародного права та його адаптації до складних реалій ХХІ століття.

У національному законодавстві України відсутнє єдине визначення поняття “жертв збройного конфлікту”, однак воно може бути реконструйоване з низки спеціальних актів матеріального та процесуального права. На рівні матеріального права статус постраждалих визначають насамперед соціальні закони, що фіксують окремі категорії осіб, які зазнали наслідків збройного конфлікту: діти, як найбільш вразлива категорія, ветерани, особи з інвалідністю внаслідок війни, члени сімей загиблих, внутрішньо переміщені особи, незаконно позбавлені волі та зниклі безвісти.

На процесуальному рівні поняття жертви реалізується через категорію “потерпілого” у кримінальному провадженні, яка охоплює осіб, яким завдано шкоди злочинами, зокрема воєнними. Такий підхід дозволяє фактично розширити коло жертв збройного конфлікту, однак не створює уніфікованої правової дефініції. Тож, українська правова система оперує множинними статусами постраждалих, що забезпечують доступ до гарантій і допомоги, але не формують цілісного поняття “жертви збройного конфлікту”.

В українській доктрині питання правового статусу жертв збройного конфлікту набуло розвитку у працях В. Буткевича, М. Буроменського, О. Задорожного, М. Гнатовського, С. Шрамка, А. Вознюка, І. Жука та інших. Зокрема, В. Буткевич і М. Буроменський підкреслюють, що МГП має спеціальне призначення – захист жертв збройного конфлікту, до яких належать усі особи, позбавлені засобів самозахисту (поранені, хворі, військовополонені, цивільні) [17, с. 357–359; 18, с. 428–430].

О. Задорожній наголошує, що національне право має виходити не лише з формального статусу особи, а з факту завдання шкоди у зв’язку з агресією, що відповідає стандартам гуманітарного права та прав людини [19, с. 210–220]. М. Гнатовський, Т. Короткий і Н. Хендель наголошують на необхідності адаптації міжнародних стандартів захисту жертв збройних конфліктів до національної правової системи, зокрема шляхом повного впровадження у практику системи захищених категорій осіб, передбаченої Женевськими конвенціями та Додатковими протоколами.

Сучасні дослідження розширюють бачення проблематики. Так, С. Шрамко звертає увагу на відсутність в Україні універсального механізму компенсацій для жертв збройного конфлікту [21], А. Вознюк та І. Жук пропонують визначати коло потерпілих від воєнних злочинів шляхом узгодження положень статті 438 Кримінального кодексу України з нормами міжнародного гуманітарного права, що дозволяє ототожнити поняття “потерпілий” у національному праві з категорією “жертви” у міжнародно-правовому розумінні [22, с. 68].

Узагальнюючи зазначене, можна зробити висновок, що сучасна українська правова доктрина демонструє тенденцію переходу від фрагментарного тлумачення категорії постраждалих осіб до формування цілісного підходу до визначення “жертви збройного конфлікту”, який інтегрує стандарти міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини.

Таким чином, у розвитку доктрини міжнародного гуманітарного права простежується поступовий перехід від вузького трактування жертви як особи, що безпосередньо постраждала від бойових дій, до розширеного підходу, який охоплює всі форми шкоди, завдані збройним конфліктом чи окупацією.

З огляду на це, доцільним є формулювання узагальненого доктринального визначення поняття “жертви збройного конфлікту”, що відображає як міжнародні, так і національні підходи: жертва збройного конфлікту – це фізична особа, незалежно від громадянства, процесуального статусу чи приналежності до сторони, що бере участь у збройному конфлікті, яка зазнала фізичної, психічної, матеріальної або моральної шкоди чи істотного порушення основоположних прав і свобод у причинному зв’язку з веденням збройного конфлікту, окупацією або актом агресії, та має право на державний захист, допомогу і репарацію відповідно до норм міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини та законодавства України.

Запропоноване визначення відображає сучасну гуманітарну концепцію міжнародного права та враховує українські реалії збройної агресії. Воно спрямоване на формування цілісного підходу до ідентифікації жертв збройного конфлікту й може бути використане як теоретична основа для подальшої розробки механізмів адміністративно-правового регулювання захисту жертв збройного конфлікту в Україні.

Висновок. Проведене дослідження засвідчило, що поняття “жертви збройного конфлікту” є багаторівневим і динамічним правовим феноменом, який відображає еволюцію міжнародного гуманітарного права – від вузького розуміння жертви як особи, що постраждала внаслідок воєнних дій (поранені, хворі, військовополонені, цивільні) – до розширеного підходу, який охоплює всі форми шкоди, завданої збройним конфліктом чи окупацією. Аналіз Женевських конвенцій 1949 року, Додаткових протоколів 1977 року, актів ООН та доктринальних підходів (А. Кассезе, Ж. Пікте, Ф. Кальсговена, М. Сассолі, Й. Дінштайна, Т. Мерона, В. Буткевича, М. Буроменського, О. Задорожного, М. Гнатовського, Т. Короткого, Н. Хендель, С. Шрамка, А. Вознюка, І. Жука та ін.) дав змогу визначити універсальні ознаки жертв: втрата здатності до самозахисту, завдання фізичної, психічної чи моральної шкоди, а також потреба в захисті з боку держави чи міжнародного співтовариства.

Національне законодавство України відтворює ці стандарти лише частково, закріплюючи окремі категорії постраждалих – ветеранів війни, осіб з інвалідністю внаслідок війни, членів сімей загиблих, внутрішньо переміщених осіб, зниклих безвісти тощо. Такий підхід забезпечує надання гарантій, але не формує єдиного юридичного поняття “жертви збройного конфлікту”, що ускладнює його практичне застосування.

З огляду на це, доцільним є використання доктринального визначення, що поєднує міжнародні та національні підходи: жертва збройного конфлікту – це фізична особа, незалежно від громадянства, процесуального статусу чи приналежності до сторони, що бере участь у збройному конфлікті, яка зазнала фізичної, психічної, матеріальної або моральної шкоди чи істотного порушення основоположних прав і свобод у причинному зв’язку з веденням збройного конфлікту, окупацією або актом агресії, та має право на державний захист, допомогу і репарацію відповідно до норм міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини та законодавства України.

Запропоноване визначення узагальнює зміст гуманітарного принципу захисту осіб, що постраждали від збройного конфлікту, та враховує українські реалії триваючої збройної агресії. Воно може бути використане для вдосконалення національного законодавства й гармонізації його з міжнародно-правовими стандартами у сфері забезпечення прав жертв збройного конфлікту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text (дата звернення: 05.11.2025).
2. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, з складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text (дата звернення: 05.11.2025).
3. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 05.11.2025).
4. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 05.11.2025).
5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 05.11.2025).
6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 08 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text (дата звернення: 05.11.2025).
7. Pictet J. Development and Principles of International Humanitarian Law. Dordrecht: Martinus Nijhoff, 1985. 244 p.
8. Cassese A. International Law. Oxford : Oxford University Press, 2005. 558 p.
9. Kalshoven F. Constraints on the Waging of War. An Introduction to International Humanitarian Law. Geneva: International Committee of the Red Cross, 1987. 176 p. URL: https://icrcndresourcecentre.org/wp-content/uploads/2016/02/Kalshoven_SmartPDF.pdf (дата звернення: 05.11.2025).
10. Sassoli M. International Humanitarian Law: Rules, Controversies, and Solutions to Problems Arising in Warfare. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2019. 720 p.

11. Dinstein Y. The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict. 4th ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2022. 488 p.
12. Meron T. The Humanization of International Law. Leiden; Boston: Martinus Nijhoff, 2006. 551 p.
13. Lubell N. Extraterritorial Use of Force against Non-State Actors. Oxford : Oxford University Press, 2010. 324 p.
14. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою від 29 листопада 1985 року. URL: https://zakon.cc/law/document/read/995_114 (дата звернення: 05.11.2025).
15. Основні принципи та керівні положення, що стосуються права на правову захист і відшкодування шкоди для жертв грубих порушень міжнародних норм у сфері прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права від 25 липня 2005 року. URL: https://zakononline.ua/documents/show/257643___257708 (дата звернення: 05.11.2025).
16. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 05.11.2025).
17. Міжнародне право: курс лекцій: у 2 т. Т. 1 / за ред. В.Г. Буткевича. Київ: Либідь, 2002. 608 с.
18. Міжнародне право: навч. посібник / За ред. М.В. Буроменського. К.: Юрінком Інтер, 2006. 336 с.
19. Задорожній О.В. Правові наслідки агресії Російської Федерації проти України: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 350 с.
20. Міжнародне гуманітарне право. Довідник для журналістів / М.М. Гнатовський, Т.Р. Короткий, Н.В. Хендель. Одеса: Фенікс, 2015. 70 с. ISBN 978-966-438-900-3 (дата звернення: 05.11.2025).
21. Shramko S. Legal mechanisms for compensation for damage to victims of military conflict in Ukraine. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2024. Т. 4, № 84. С. 371–376. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.84.4.51 (дата звернення: 05.11.2025).
22. Вознюк А.А., Жук І.В. Порушення законів і звичаїв війни: безпосередні об'єкти, предмети та потерпілі від злочину. загальні положення «jus in bello». *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2022. Т. 4, № 100. С. 57–74. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.100.57-74> (дата звернення: 05.11.2025).